

Εκκλησιαστική περιουσία και μισθοδοσία του κλήρου (Πρωτοπρ. Βασίλειος Ι. Καλλιακμάνης, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.)

/ [Πεμπτούσια](#)

1. Η Εκκλησία και το ζήτημα της περιουσίας

Το ζήτημα της εκκλησιαστικής περιουσίας δεν απασχόλησε την ακαδημαϊκή θεολογική σκέψη γενικότερα (εκτός ελαχιστων εξαιρέσεων,) ούτε ήταν και εντός των δικών μου ερευνητικών ενδιαφερόντων. Κι αυτό, διότι ήθελα να βλέπω την Εκκλησία πέρα και πάνω από τα όρια μιάς μη κυβερνητικής οργάνωσης ή μιάς μικρής ή μεγάλης επιχείρησης. Εξάλλου, οι κληρικοί σύμφωνα με τους ιερούς κανόνες δεν επιτρέπεται να ασχολούνται με το εμπόριο. Πράγματι, εάν η Εκκλησία χάσει τον εσχατολογικό της προσανατολισμό, κινδυνεύει να μετασχηματισθεί σε εγκόσμιο κοινωνικό οργανισμό. Από χώρος φανέρωσης χάριτος και αγιασμού των ανθρώπων, κινδυνεύει να μεταβληθεί μόνο σε χώρο εξυπηρέτησης θρησκευτικών, αλλά και πάσης φύσεως ανθρώπινων αναγκών. Από εικόνα και σημάδι του παραδείσου και χώρος δράσεως του Παρακλήτου, το οποίο συγκροτεί το θεσμό της Εκκλησίας, να μετατραπεί σε συμβατική δημόσια υπηρεσία.

Αυτή όμως η θεώρηση ενδέχεται να είναι μονομερής, αφού μπορεί να υποκρύπτει

και μανιχαιστικά στοιχεία. Διότι, η Εκκλησία και ως ανθρώπινος οργανισμός που δραστηριοποιείται εντός του κόσμου, προσλαμβάνει, εκκλησιοποιεί και μεταμορφώνει τη ζωή των ανθρώπων και τα πράγματα του κόσμου. Έτσι, πρέπει να οικοδομήσει, να συντηρήσει και να ανακαινίσει ιερούς ναούς, όπου συνάγεται ο λαός του Θεού. Και οι ναοί αυτοί αποτελούν κατεξοχήν πνευματικά και πολιτιστικά κέντρα. Χρειάζεται επίσης να απασχολήσει προσωπικό, να το ασφαλίσει και παράλληλα να φανερώσει έστω αμυδρά, αλλά εμπειρικά το πρόσωπο της έμπονης αγάπης, που αποτελεί κεντρικό ευαγγελικό μήνυμα. Οπότε το ζήτημα είναι πιο σύνθετο, από ότι φαίνεται. Εξάλλου, όπως σε όλα τα σύγχρονα θέματα συχνά στη δημόσια σφαίρα χάνεται κι εδώ το μέτρο με την αριστοτελική του εκδοχή.

Για να έχει ο αναγνώστης πληρέστερη εικόνα για το θέμα, θα ήθελα να αναφέρω ορισμένα ιστορικά δεδομένα, αρχίζοντας από τους Προγραμματικούς Στόχους της Συμμαχίας των πέντε κομμάτων της Αριστεράς, δηλαδή της ΕΔΑ, του ΚΚΕ εσωτερικού, της Σοσιαλιστικής Πρωτοβουλίας, της Σοσιαλιστικής Πορείας και της Χριστιανικής Δημοκρατίας, που δημοσιεύτηκε το 1977. Στο κεφάλαιο της Εκκλησιαστικής Πολιτικής αναφέρονται τα εξής: «Σε θέματα οικονομικά θα υπάρξει συνεργασία με την Πολιτεία, με στόχο τη σταδιακή απαλλαγή της Διοικούσας Εκκλησίας από οικονομικές διαχειρίσεις και την αποκλειστική αφοσίωσή της στο έργο της «διακονίας του λόγου». Οι βιοτικές ανάγκες του κλήρου ή τυχόν άλλες ανάγκες της Εκκλησίας θα καλύπτονται εξ' ολοκλήρου από τον κρατικό προϋπολογισμό». Οι θέσεις αυτές οφείλονται προφανώς στις ζυμώσεις

που γίνονταν τότε με τη συμμετοχή της Χριστιανικής Δημοκρατίας, η οποία είχε πάντοτε ανοιχτό διάυλο με την αριστερά. Αλλά ίσως κι εδώ δεν αποφεύγεται ο μανιχαισμός, αφού μάλλον υπονοείται ότι, «εσείς θα ασχολείσθε με τα πνευματικά ζητήματα (κληρικοί), κι εμείς με τα οικονομικά σας (πολιτικοί)!».

2. Οι διαστάσεις του θέματος

Πριν όμως προχωρήσουμε στην παράθεση και άλλων στοιχείων των νεώτερων χρόνων, είναι αναγκαίο να απαντηθούν τα παρακάτω ερωτήματα: Ποια είναι η θεολογική διάσταση του θέματος; Πως αποκτήθηκε η εκκλησιαστική περιουσία και πως αντιμετώπισε το θέμα η ελληνική Πολιτεία; Οι κληρικοί είναι δημόσιοι υπάλληλοι ή όχι; Πως αιτιολογείται η μισθοδοσία του κλήρου από το κράτος; Μήπως οι κληρικοί επιστρέφουν πίσω στο κοινωνικό σύνολο ως υπεραξία, όσα εισπράττουν;

Θεολογική διάσταση: Ορισμένοι σύγχρονοι θεολόγοι υποστηρίζουν, ότι η Εκκλησία σώζει τον κόσμο «με αυτό που είναι» κι όχι «με αυτό που κάνει». Η θέση αυτή είναι καταρχήν ορθή, αρκεί να μην αυτονομείται. Διότι έχει μεγάλη σημασία και «αυτό που κάνει». Από το άλλο μέρος δημοσιογράφοι και σχολιαστές της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας βλέπουν την Εκκλησία ως κοσμική κοινωνική οργάνωση αναζητώντας και αναγνωρίζοντας σε αυτή μόνο το κοινωνικό έργο, παραβλέποντας προφανώς ότι το πνευματικό και μυστηριακό της έργο έχει κοινωνικές διαστάσεις.

Στα πρώτα χριστιανικά χρόνια υπήρξε προβληματισμός σχετικά με την προτεραιότητα ή μη του αποστολικού κηρύγματος, που συνοψίζεται στην αγάπη προς το Θεό και το συνάνθρωπο, έναντι της ανάπτυξης κοινωνικού έργου, στο πλαίσιο της εκκλησιαστικής κοινότητας των Ιεροσολύμων [1]. Τελικά εξελέγησαν οι επτά διάκονοι για το έργο αυτό, αφήνοντας απερίσπαστους τους δώδεκα αποστόλους στην προσευχή και τη διακονία του λόγου. Εδώ δίδεται προτεραιότητα στη διδαχή, ενώ η ενασχόληση με την κοινωνική προσφορά ακολουθεί. Όμως, οι εκλεγμένοι διάκονοι δεν είναι τυχαίοι άνθρωποι, αλλά «πλήρεις Αγίου Πνεύματος και σοφίας». Κι αυτή η προϋπόθεση τους καθιστά ικανούς να διαχειρίζονται δίκαια τα οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα της κοινότητας. Αντίστοιχα, η διακονία που τους ανατίθεται δεν θεωρείται υποδεέστερη και δευτερεύουσα, αλλά λογίζεται ως μια σημαντική και βασική λειτουργία της Εκκλησίας.

1. Βλ. Πραξ. 6, 1-7. Η φράση «ουκ αρεστόν εστιν ημάς καταλήψαντες τον

λόγον του Θεού διακονείν τραπέζαις», δείχνει εμφαντικά την προτεραιότητα της διακονίας του λόγου, αλλά δεν υποτιμά τη διακονία των ανθρώπινων αναγκών. Είναι χαρακτηριστικό ότι, οι επτά διάκονοι «χειροτονούνται» για το έργο αυτό· «...και προσευξάμενοι επέθηκαν αυτοίς τας χείρας», αναφέρει ο Ευγγελιστής Λουκάς.

Με την πάροδο του χρόνου και με την αναγνώριση στις χριστιανικές κοινότητες, ακόμη και από ρωμαίους Αυτοκράτορες όπως ο Σεβήρος, να διαθέτουν συλλογική ιδιοκτησία για τις ανάγκες τους, θεμελιώθηκε η αντίληψη περί ιερών κτημάτων και πραγμάτων. Κύριος υπεύθυνος για τη διαχείρισή τους έγινε ο επίσκοπος, ο οποίος είχε ως βοηθό τον «οικονόμο», «ώστε μη αμάρτυρον είναι την οικονομίαν της εκκλησίας, και εκ τούτου σκορπίζεσθαι τα της εκκλησίας πράγματα, και λοιδορίαν τη ιερωσύνη προστρίβεσθαι» [2].

Ακόμη, στην πατερική παράδοση γίνεται έντονη κριτική του εν-τοκου δανεισμού, καταγγέλλεται ως αιτία οικονομικής εξαθλίωσης η βαριά φορολογία και η τοκογλυφία, και απαγορεύεται στους κληρικούς να αποδέχονται χορηγίες για τις ανάγκες της εκκλησίας, οι οποίες προέρχονται από εκμετάλλευση και αδικία.

Τρόποι απόκτησης της περιουσίας [3]. Η χρησικτησία, που αφορά την καλλιέργεια και χρήση κτημάτων πάνω από 40 χρόνια, αποτελεί πάγια πρακτική αναγνώρισης κυριότητας. Για τους ιδιώτες το διάστημα ήταν μικρότερο.

Τα μοναστήρια απέκτησαν περιουσία και από την εργασία των μοναχών, οι οποίοι εκτός από την καλλιέργεια της γης κατασκεύαζαν πλήθος εργοχείρων και τα πωλούσαν για τη συντήρησή τους. Επίσης σημαντικό μέρος της μοναστηριακής περιουσίας οφείλεται και σε δωρεές ακινήτων αλλά και χρημάτων, αφού με την ευθύνη των μοναστηριών συντηρούνταν σχολεία, συγκροτούνταν βιβλιοθήκες και φυλάσσονταν κειμήλια μεγάλης αξίας. Οι δωρητές προέρχονταν από όλες τις τάξεις της κοινωνικής ζωής [4]. Βυζαντινοί αυτοκράτορες και μέλη των οικογενειών τους, ηγεμόνες, κληρικοί όλων των βαθμών αλλά και απλοί χριστιανοί προσέφεραν διάφορες δωρεές.

Άλλη πηγή απόκτησης της μοναστηριακής περιουσίας ήταν και είναι η προσωπική ιδιοκτησία των μοναχών, την οποία μετά την κουρά τους συνήθως διαθέτουν στο μοναστήρι. Με τον ίδιο τρόπο τα μοναστήρια κληρονομούν την περιουσία πλήθους μοναχών που εγκαταβιώνουν σ' αυτά. Μαρτυρούνται ακόμη αγοραπωλησίες για απόκτηση καλλιεργήσιμης γης, εργαστηρίων, μύλων κ.λπ. Να αναφερθεί ακόμη, ότι πολλοί υπόδουλοι κατά την Τουρκοκρατία αφιέρωναν εθελουσίως τις περιουσίες τους σε εκκλησιαστικές κοινότητες, ναούς και μοναστήρια και αντίστοιχα οι Οθωμανικές αρχές τα αναγνώριζαν ως βακούφια [5], δηλαδή ως Κοινωφελή Ιδρύματα. Άραγε αυτό αποτελεί λόγο αφαίρεσής τους από την Εκκλησία κατά την Απελευθέρωση; Ποιος θα μπορούσε να διερμηνεύσει την επιθυμία των δωρητών; Αλλά και η Εκκλησία για ποιόν αξιοποιεί την περιουσία, για τον εαυτό της ή για το κοινωνικό σύνολο, το λαό του Θεού;

3. Εκκλησιαστική περιουσία και Ελληνική Πολιτεία.

Υπάρχουν πολλοί σταθμοί στην πορεία του νέου ελληνικού κράτους, κατά τους οποίους με τον ένα ή τον άλλο τρόπο η ελληνική πολιτεία απαλλοτρίωσε, οικειοποιήθηκε, δήμευσε, δέσμευσε, φορολόγησε, ή «αξιοποίησε» την εκκλησιαστική περιουσία. Θα αναφερθούν τρεις από αυτούς.

Από το 1917 μέχρι το 1930 απαλλοτρίωθηκαν εκκλησιαστικές εκτάσεις αξίας άνω του 1.000.000.000 προπολεμικών δραχμών για την αποκατάσταση των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής. Το κράτος κατέβαλε στο τότε Γενικό Εκκλησιαστικό Ταμείο, που είχε ιδρυθεί από το ίδιο για τη συντήρηση του κλήρου

μόνο 40 εκατομμύρια. **Τα υπόλοιπα 960. 000.000 οφείλονται ακόμη [6].**

Το 1952 το κράτος με την απειλή της διακοπής μισθοδοσίας του εφημεριακού κλήρου και ύστερα από αφόρητες πιέσεις υπέγραψε με την Εκκλησία «Σύμβαση περί εξαγοράς υπό του Δημοσίου κτημάτων... της Εκκλησίας... προς αποκατάσταση ακτημόνων καλλιεργητών και ακτημόνων κτηνοτρόφων». Έτσι παραχωρήθηκαν στο κράτος τα 4/5 της καλλιεργούμενης ή καλλιεργήσιμης αγροτικής περιουσίας και τα 2/3 των βοσκοτόπων με αντάλλαγμα να λάβει η Εκκλησία το 1/3 της πραγματικής αξίας κάποια αστικά ακίνητα αμφίβολης αξίας και 45.000.000 προπολεμικές δραχμές [7].

Μόνο η Μητρόπολη Μαντινείας και Κυνουρίας, όπως γράφει ο Μητροπολίτης της κ. Αλέξανδρος με τη σύμβαση του 1952 «παρεχώρησε στο Κράτος κτήματα, που συνολικά ανέρχονται σε 30.549 στρέμματα, τα οποία δόθηκαν τυπικά μεν εις τους δήθεν ακτήμονες γεωργοκτηνοτρόφους, ... με την πάροδο ολίγου χρόνου τα επώλησαν και αυτοί μεν φαινομενικά έμειναν πάλιν ακτήμονες, η Εκκλησία όμως αποστερήθηκε τα 4/5 της περιουσίας της με την οποίαν ευεργετούσε τον πτωχό Λαό μας».

Στη σύμβαση αυτή (1952) αναφέρεται ρητά, πρώτον ότι, «η απαλλοτρίωση αυτή είναι η τελευταία, δεν πρόκειται να υπάρξει νεότερη στο μέλλον», και δεύτερον το κράτος δεσμεύεται να παρέχει κάθε αναγκαία υποστήριξη (υλική και τεχνική), ώστε η Εκκλησία να αξιοποιήσει την εναπομείνασα περιουσία της [8].

Και οι δύο όροι της σύμβασης δεν τηρήθηκαν ποτέ. Αντίθετα οι Υπηρεσίες του κράτους άλλοτε αμφισβητώντας την κυριότητα, άλλοτε χαρακτηρίζοντας ως δασικές ή «διακατεχόμενες» τις μοναστηριακές εκτάσεις και άλλοτε κωλυσιεργώντας την έκδοση σχετικών αποφάσεων εμπόδισαν την αξιοποίησή της σε βάρος του λαού.

Ο τρίτος σταθμός της πορείας αυτής ήταν το 1987 με το Νόμο 1700, το γνωστό ως «Νόμο Τρίτση». Με τις διατάξεις του Νόμου 1700 έγινε απόπειρα αλλαγής των κανόνων διαχείρισης και διοίκησης του ΟΔΕΠ. Στον ΟΔΕΠ τα μέλη, του οποίου θα διορίζονταν από το κράτος, «περιέρχεται αυτοδικαίως η αποκλειστική διοίκηση, διαχείριση και εκπροσώπηση ολόκληρης της ακίνητης περιουσίας των Ιερών Μονών». Στο Νόμο αυτό προβλέπονταν ότι: «Μέσα σε αποκλειστική προθεσμία έξι (6) μηνών ο ΟΔΕΠ και οι ΟΔΜΠ (Κρήτης) μπορούν να μεταβιβάσουν προς το ελληνικό δημόσιο... την κυριότητα της εν λόγω περιουσίας...». [9] Το 1988 η διοίκηση της Εκκλησίας υποχώρησε και -παρά τους ιερούς κανόνες- δέχθηκε να υπογραφεί σύμβαση παραχώρησης στο Δημόσιο της

δασικής και αγροτολιβαδικής περιουσίας των ιερών Μονών της Εκκλησίας της Ελλάδος. **Τη σύμβαση υποχρεώθηκαν και υπέγραψαν 149 μονές, ενώ άλλες αρνήθηκαν να την υπογράψουν. Εννέα από αυτές προσέφυγαν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης και δικαιώθηκαν.**

Η ιστορία δείχνει ότι το Κράτος μέχρι τώρα δεν τήρησε τις δεσμεύσεις του. Απλώς απογύμνωσε σταδιακά την Εκκλησία, από τα περιουσιακά της στοιχεία, τα οποία «χάνονταν» μέσα στη γενικότερη σπατάλη. Το μέλλον θα δείξει, εάν θα σεβασθεί τους όρους της συμφωνίας που ανακοινώθηκε μόλις χθες στις 6.11.2018.

2. Κανών 26, Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου. Βλ. περισσότερα, Θ. Παπαθανασίου, «Λόγος περί- ουσίας, Σημειώσεις για την Εκκλησιαστική Περιουσία», περ. Σύναξη, τεύχ. 23, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1987, σ. 51 κ.ε.

3. Βλ. περισσότερα Αρχιεπ. Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερωνύμου, Εκκλησιαστική περιουσία και μισθοδοσία του κλήρου, Αθήναι 2012, σ. 28 κ.ε.

4. Οπ.π., σ. 29.

5. Βλ. «Χριστιανικά βακούφια της Κωνσταντινούπολης», Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, στο διαδικτυακό τόπο constantinople.ehw.gr/Forms/fLemmaBo-ty.aspx?lemmaid=10983

6. Ευάγγελος Λέκκος, Εκκλησιαστική περιουσία. Οι προκαταλήψεις, οι μύθοι, η αλήθεια, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2001, σ. 27.

7. Ευάγγελος Λέκκος, οπ. π. σ. 28.

8. Ευάγγελος Λέκκος, ο.π., σ. 28-29.

9. Αρχιεπ. Αθηνών και πάσης Ελλάδος, ο.π., σ. 113.

4. Είναι αμύθητη η Εκκλησιαστική περιουσία;

Αλλά για να υπάρχει σαφέστερη εικόνα για το μέγεθος της εκκλησιαστικής περιουσίας, η οποία ανήκει σε πολλά Ν.Π.Δ.Δ., (που δημοσιογραφικές πληροφορίες τα ανεβάζουν σε 10.000, εννοείται προφανώς ότι κάθε ενορία έχει και μια αυλή, στην οποία παίζουν τα παιδιά και πρέπει να φορολογηθεί!) θα ήθελα να αναφέρω κάποια στοιχεία από μελέτη της Αγροτικής Τράπεζας του 1983 που δημοσιεύτηκε το 1986 [10].

Η Ελλάδα έχει συνολική έκταση 131.957.4004 στρεμμάτων. Από αυτά, αγροτική γη, γεωργοκτηνοτροφικού ενδιαφέροντος, είναι:

29.500.000 στρέμ. δάση (22%),

52.500.000 στρέμ. βοσκότοποι (40%),

39.500.000 στρέμ. γεωργική γη (30%). Από τις παραπάνω εκτάσεις, τα 61.441.900 στρέμματα ανήκουν κατά κυριότητα:

43.598.000 στο Δημόσιο,

15.553.200 στην Τοπική Αυτοδιοίκηση,

1.098.400 στις Συνεταιριστικές Οργανώσεις,

1.292.300 στην Εκκλησία.

Δηλαδή στην Εκκλησία ποσοστιαία ανήκει το 1,4% των δασικών εκτάσεων, το 2,3% των βοσκοτόπων και το 2,19% της γεωργικής γης (όπου όμως το Δημόσιο κατέχει το 45,6% και η Τοπική Αυτοδιοίκηση το 30,8%).

Από τις εκτάσεις που ανήκουν στην Εκκλησία (δηλ. από το 1.292.300), 367.000 στρέμματα είναι δάση,

735.300 βοσκότοποι και

189.900 γεωργική γη.

Τα δάση και οι βοσκότοποι είναι σχεδόν ανεκμετάλλευτα και το 53% της καλλιεργήσιμης γης βρίσκεται σε ορεινές ή ημιορεινές περιοχές. Σημαντικό στοιχείο της εν λόγω έρευνας είναι ότι κατά τη δεκαετία 1974 - 1983 «εγκαταλείπονται κάθε χρόνο και κατά μέσο όρο, 162.400 στρέμματα αγροτικής γης που περιλαμβάνουν 117.500 στρ. βοσκότοπους, 32.800 στρ. δάση, 9.300 στρ.

γεωργικής γης» [11].

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες οι ρυθμοί και τα ποσοστά της εγκαταλελειμμένης αγροτικής γης έχει αυξηθεί ακόμη περισσότερο, λόγω της γήρανσης του αγροτικού πληθυσμού καθώς και άλλων παραγόντων. Όταν μελετούσα τα στοιχεία αυτά, άκουσα τον Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος να ανακοινώνει την πρόθεσή του να δοθούν για καλλιέργεια εκτάσεις που ανήκουν στην Εκκλησία και αναρωτήθηκα: Ποιος θα επιστρέψει στην επαρχία να καλλιεργήσει τη γη που ανήκει στην Εκκλησία; Εδώ οι νεοέλληνες έχουν εγκαταλείψει τις δικές τους καλλιεργήσιμες εκτάσεις...

5. Μισθοδοσία του κλήρου

Ως αντιστάθμισμα των απαλλοτριώσεων χωρίς ουσιαστική εξόφληση, αλλά και των παραχωρήσεων με συμβάσεις της εκκλησιαστικής περιουσίας ήταν η μισθοδοσία του Κλήρου από το Κράτος. Παράλληλα, είχε ορισθεί αρχικά φορολόγηση κατά 25% και αργότερα 35% των εισπράξεων των ναών για την ενίσχυση του σχετικού ταμείου. Η φορολόγηση αυτή καταργήθηκε το 2004. Ισχύουν όμως άλλες φορολογήσεις της εκκλησιαστικής περιουσίας, οι οποίες έφθασαν για το 2011 το ποσό των 12.584.139,92€ [12].

Επειδή η μισθοδοσία του Κλήρου είναι αποτέλεσμα συμβάσεων, σημαίνει ότι οποιαδήποτε διακοπή της (μισθοδοσίας) θα έχει ως αποτέλεσμα τη λύση των συμβάσεων και την επιστροφή των παραχωρηθέντων στην Εκκλησία. Οπότε θα προκύψει τεράστιο πρόβλημα [13].

Αλλά πόσοι είναι οι κληρικοί που μισθοδοτούνται από το κράτος; Σήμερα υπολογίζονται σε 8500 στην Εκκλησία της Ελλάδος και περίπου 1000 στην Κρήτη και τα Δωδεκάνησα, ενώ υπάρχει ικανός αριθμός αποσπασμένων που υπηρετούν τους έλληνες του εξωτερικού.

5. Σε ορισμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι θρησκευτικοί λειτουργοί αμείβονται από το κράτος, όπως στο Βέλγιο, την Τσεχία, όπου έχουν μάλιστα ανταποδοτικό χαρακτήρα και αφορούν στις κατασχέσεις της Εκκλησιαστικής περιουσίας από το πρώην Κομμουνιστικό καθεστώς. Στη Γαλλία, στις περιφέρειες της Αλσατίας και της Μοζέλ (πρώην Λωρραίνη) με 3.5 εκατομμύρια πληθυσμό, οι κληρικοί των Ρωμαιοκαθολικών, των Προτεσταντών καθώς και οι Ραβίνοι πληρώνονται από το Δημόσιο ταμείο του κράτους. Στο Λουξεμβούργο, οι κληρικοί και οι ραβίνοι πληρώνονται από το κράτος.

Στη Ρουμανία οι λειτουργοί των αναγνωρισμένων θρησκειών πληρώνονται από το κράτος. Στη Σλοβακία το κράτος επιδοτεί τους μισθούς των κληρικών. Στην

Ελβετία, στα περισσότερα από τα 26 καντόνια, οι ιδιωτικές εταιρείες πληρώνουν υποχρεωτικά φόρο υπέρ της Εκκλησίας [14].

Στην **Ελλάδα** οι Εφημέριοι, **αν και μισθοδοτούνται από το Δημόσιο, δεν αποκτούν τη δημοσιοϋπαλληλική ιδιότητα, αλλά ούτε και την ιδιότητα υπαλλήλου Ν.Π.Δ.Δ., παρά το ότι η Εκκλησία και τα νομικά της πρόσωπα είναι δημοσίου δικαίου. «...αφού οι Εφημέριοι είναι κυρίως θρησκευτικοί και πνευματικοί λειτουργοί και όχι συνήθεις διοικητικοί υπάλληλοι» [15].**

Και αυτή η μισθοδοσία των κληρικών από το Δημόσιο, δεν τους προσδίδει την ιδιότητα δημοσίου υπαλλήλου. Καταβάλλεται από την Πολιτεία για χάρη της Εκκλησίας, δεν αποτελεί, όμως, αντιπαροχή για την επιτέλεση των ιερατικών τους καθηκόντων, αλλά κάλυψη από την Εκκλησία των βιοτικών τους αναγκών [16].

10. Θ. Τσούμα-Δ. Τασιούλα, Ιδιοκτησιακό καθεστώς και αξιοποίηση της αγροτικής γης στην Ελλάδα, εκδ. Αγροτικής Τραπέζης, Αθήνα 1986.

11. Θ. Τσούμα-Δ. Τασιούλα, ο.π. σ.18.

12. Επιστολή Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών Ιερωνύμου προς τον Πρωθυπουργό, την πολιτική ηγεσία και τους Ευρωπαίους ηγέτες, Ιούλιος 2012.

13. Βλ. περισσότερα α) Βασιλείου Τρομπούκη, Η περιφερειακή οργάνωση της Εκκλησίας της Ελλάδος Ι. Μητροπόλεις ενορίες, σ. 235-242, όπου και σχετική βιβλιογραφία. β) Β. Μάρκου “Κρατικός Προϋπολογισμός και Εκκλησία”, Νομοκανονικά 2/2012, σ. 73-108. γ) Β. Τρομπούκη, “Τα έσοδα και η φορολόγηση του κλήρου”, Επετηρίδα “ΒΕΛΛΑ” Ε΄/2009, σ. 599-628. δ) Ευαγγελου Βενιζέλου, “Οι σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας”, Θεσσαλονίκη 2000, όπου υποστηρίζεται η άποψη, ότι η μισθοδοσία του κλήρου θεμελιώνεται στη συμφωνία Κράτους και Εκκλησίας του 1952 περί εκκλησιαστικής περιουσίας. Άλλωστε κατά το άρθρο 13 παρ. 3 το ζητούμενο δεν είναι η κατάργηση της μισθοδοσίας για τον ορθόδοξο κλήρο, αλλά η επέκτασή της στους λειτουργούς κάθε «γνωστής» θρησκείας. ε) Κ. Παπαγεωργίου, “Το φορολογικό καθεστώς των θρησκευμάτων”, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 137 κ.ε.

14. Βλ. Αρχιμ. Πέτρος Μποζίνης, Εκκλησία και Πολιτεία - μισθοδοσία κληρικών, δημοσιεύτηκε στις 21.2.2011 στο Ιστολόγιο Romfea.

15. Β. Χ. Τρομπούκης Δρ Νομικής, Η περιφερειακή οργάνωση της Εκκλησίας της Ελλάδος, (Διδακτορική Διατριβή στη Νομική Αθηνών) εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2011, σ. 236.

16. Β. Χ. Τρομπούκης, οπ. π. σ. 238-239.

6. Αποδίδουν στην κοινωνία οι κληρικοί όσα εισπράττουν;

Πέρα όμως από τα παραπάνω υπάρχει και ένα άλλο γεγονός, που δεν έχει προσεχθεί. Οι κληρικοί είναι οι μόνοι στο δημόσιο χώρο που με πρωτοβουλία τους κτίζουν, διακοσμούν, συντηρούν, ανακαινίζουν και γενικά φροντίζουν το χώρο στον οποίο εργάζονται. Σε κάθε Μητρόπολη υπάρχουν ανοιχτά πολλά εργοτάξια για δεκαετίες, όπου απασχολούνται οικοδόμοι όλων των ειδικοτήτων, τεχνίτες, αλλά και μαραγκοί, ξυλογλύπτες, αγιογράφοι, αργυροχόοι και άλλοι. Τα χρήματα για όλα αυτά τα έργα δεν προέρχονται από επιχορηγήσεις του κράτους, αλλά κατά κανόνα από το λαό του Θεού και μικρούς δωρητές, που βλέπουν το έργο της Εκκλησίας να προάγεται. Οι επίσκοποι και εφημέριοι που αναλαμβάνουν το έργο αυτό γίνονται συχνά «ζητιάνοι», για να το φέρουν σε πέρας. Να σημειωθεί στο σημείο αυτό, ότι τα τελευταία χρόνια πολλοί ναοί λόγω της οικονομικής κρίσης έχουν αναστείλει τις οικοδομικές εργασίες τους και δίδουν προτεραιότητα στο κοινωνικό έργο.

Ακόμη σε κάθε ναό απασχολούνται με έμμισθη σχέση και ασφάλιση ψάλτες, νεωκόροι, καθαριστές κ.λπ. Δεν είναι εύκολο να υπολογίσει κάποιος πόσες χιλιάδες οικογένειες ζούν σήμερα από τα «εργοτάξια της Εκκλησίας», χωρίς την παραμικρή επιβάρυνση για το κράτος.

Ανάλογο έργο γίνεται στα μοναστήρια από τους μοναχούς, οι οποίοι όχι μόνο ανακαινίζουν και συντηρούν τις κτιριακές εγκαταστάσεις και διαφυλάσσουν το φυσικό περιβάλλον, αλλά γίνονται ταυτόχρονα και άμισθοι φύλακες των μνημείων αλλά και των κειμηλίων μεγάλης αξίας που θησαυρίζονται εκεί.

7. Επίλογος

Αλλά αφού τόσα λέγονται ένθεν κακείθεν, ας αναφερθεί και μια υπόθεση εργασίας για το μέλλον, που εύχομαι να διαψευσθεί: Οι ιεροί ναοί και τα μοναστήρια που

κτίζονται σήμερα, θα αποτελούν μετά από 150 και πλέον χρόνια μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου. Τότε, σύμφωνα με την υπόθεση εργασίας, προβλέπω να ερίζουν οι υπεύθυνοι των υπηρεσιών της πολιτείας (αρχαιολόγοι, συντηρητές, αρχιτέκτονες, τοπικοί παράγοντες και φορείς με αρκετή πονηρία) με τους εφημερίους και τους μοναχούς για την προστασία των πολιτισμικών αυτών θησαυρών, για το «πως και το γιατί των μνημείων»! Τότε θα «τρέχουν» οι «πολιτιστικά ευαίσθητοι υπάλληλοι», που ζούν από τον πολιτισμό της Εκκλησίας, να επιτιμήσουν τους κληρικούς, διότι «καταστρέφουν τα μνημεία που ανήκουν στο λαό». Βέβαια αυτό συμβαίνει και σήμερα, διότι υπάρχει διαφορετική θεώρηση: Οι μεν κρατικοί υπάλληλοι τα βλέπουν ως απολιθώματα και μνημεία του παρελθόντος, οι δε κληρικοί και ο πιστός λαός ως χώρους ζωντανής έκφρασης της ορθοδόξου πίστεως και ανάπτυξης υψηλού πολιτισμού.

Σε κάθε περίπτωση η μεγαλύτερη περιουσία της Εκκλησίας δεν είναι τα κτήματα και τα χρήματα, αλλά το Ευαγγέλιο της αγάπης και της θυσίας του Χριστού και η εμπιστοσύνη του λαού της. Σε έναν κόσμο που μετά το «θάνατο του Θεού» ακολούθησε δυστυχώς και ο «θάνατος του πλησίον» [17], η πίστη στον Τριαδικό Θεό αποτελεί αδαπάνητο θησαυρό. Κι ακόμη περιουσία της Εκκλησίας είναι η στενή σύνδεσή της με το λαό και το συλλογικό του υποσυνείδητο. Οι πρωτογενείς σχέσεις των κληρικών με τους απλούς ανθρώπους σε επίπεδο ενορίας και γειτονιάς και κυρίως η παντοειδής στήριξη στα αδύναμα και απροστάτευτα μέλη της κοινωνίας είναι η μεγαλύτερη επένδυσή της. Περιουσία της Εκκλησίας είναι το κεφάλαιο της πίστης, της αγάπης και της ελπίδας. Της ελπίδας που χάνεται. Και χωρίς ελπίδα η κοινωνία μας δεν μπορεί να προαχθεί, και δεν μπορεί να προοδεύσει και να αναπτυχθεί. Την ελπίδα αυτή καλείται να αναστήσει σήμερα η Εκκλησία με τον προφητικό της λόγο, την ενοποιό κοινωνική της πρακτική και τη διαυγή διδασκαλία της είτε την εμποδίζει είτε τη διεκολύνει το κράτος.

17. Luigi Zoja, Ο θάνατος του πλησίον, μετφρ. Μ. Μελετιάδης, εκδ. Ιταμός, Αθήνα 2011.